

Землеробські сезони і традиційне літочислення. Міфологія весни. Частина I

Сонцестояння і рівнодення поділяють рік на чотири сектори: весну, літо, осінь і зиму. Традиційній культурі властиве асоціативне сприйняття часу, який виглядає як система пропорцій, де весна і літо зіставляються з планетарними ранком і днем¹, а осінь і зима – з вечором і ніччю відповідно, що пояснює смисл міфологічних сюжетів про подорож Сонячного Героя у пошуках викраденої Змієм Царівни – Сонячної Діви або Весни (Великої Матері), яка втілює ідею запліднення, народження і вегетативного зростання. Звідси пояснення, чому час рахується літами (іноді веснами²), де «літо» є періодом активної діяльності людини³, про що свідчать лінгвістичні і літописні дані⁴, а також зображення на керамічних виробах (мал. 1).

Мал. 1. Давній календар с. Лепесівка. Черняхівська культура [1]

За логікою міфу космічний день починається на Благовіщення і завершується на Воздвиження-Покрову, коли дівчат видають заміж⁵. Новий рік у землеробських цивілізаціях також починається весною, так само як день починається вранці, оскільки головною космічною подією є пробудження природи, а відтак початок сезону посіву урожаю. Відповідно до цього утворено календарну систему, яка наслідує рух сонця⁶ (точніше рух Землі навколо Сонця, Місяця навколо

Землі й обертання навколо своєї осі). Особливістю землеробського календаря є те, що він: має замкнену кільцеподібну структуру⁷, є чотиритактним (про що зазначалося у попередньому матеріалі), утворює систему бінарних опозицій, яка конкретизує смислові параметри смислової пари вселенської бінарності «життя-смерть». Наприклад, «літо-зима», «весна-осінь» (сезони), «тепло-холод», «ситість-голод» (фізичні стани), «день-ніч», «світло-темрява» (астрономічні явища).

¹ Пор.: д-інд. *vasantá* – «весна», але *vasar* – «рано», *vāsarā* – «ранішній».

² Пор.: лит. *vāsara* – «літо», лтс. *vasara* – «т.с.».

³ Сон складає приблизно третину людського життя, так само як загальна тривалість зими складає приблизно третину календарного року.

⁴ «В лѣто 6629 (1121) прогна Володимерь. Береньдичи из Руси» [2].

⁵ У період космічної ночі має відбутися зачаття.

⁶ З погляду стороннього спостерігача складається враження, що Сонце рухається навколо Землі, що дало підстави виникненню середньовічних концепцій Всесвіту, де Земля є його центром.

⁷ За аналогічним принципом будуються інші часові циклічності, наприклад, місяць, тиждень, доба, година, хвилина і т. д.

У попередніх публікаціях зазначалося, що перед початком весняного нового року існував перехідний період, який ідентифікується у традиційній культурі українців як свято Колодія або Масляна. Загалом структура весняних свят виглядає як система дванадцяти найголовніших весняних світ.

1	Перехід. Масниця, Колодій, Сиропуст
2	Явдохи – 14 березня
3	Сорок святих – 22 березня
4	Теплого Олекси – 30 березня
5	Благовіщення – 7 квітня
6	Вербна неділя
7	Чистий четвер
8	Страсна п'ятниця
9	Великдень
10	Поминальний день «Гробки»
11	Юрія – 6 травня
12	Миколая – 22 травня

Назви весняних свят є переважно грецькими, що пояснюється очевидними причинами. Однак, етимологія цих назв не є випадковою, оскільки вони скоріш за усе мають архаїчне походження, а відтак зберегли первинне смислове навантаження. Реалізацією переходу є перше весняне свято *Явдохи*. Асоціюється з новим роком, оскільки святкувалося народом 1 березня. Характерною рисою традиційного світогляду є консервативність, коли будь-яке правило з часом трансформується на звичай, а згодом на релігійну догму. Аналогічним чином сприймається свято нового року, який, скоріш за усе, відзначали на Явдоху. Ім'я святої, з грецької *εὐδοκία* – «благовоління» (тобто «повеління з вище» > *εὐδοκέω* – «доброзичливо ставлюся» > прикм. *εὖς* – «добрий» + дієсл. *δοκέω* – «вважаю, думаю, бажаю») може бути християнізованим еквівалентом богині відродження, автентичне найменування якої не дійшло до нашого часу. Гіпотетично богинею весни могли бути Макош або Лада, на честь яких виконували пісенні посвяти – веснянки (мал. 3).

Мал. 3. Антропоморфні фігури, вплетені в рослинний орнамент. Вірогідно богиня рослинності. Ілюстрація з Інтернету.

На користь того, що свято Явдохи вважалося першим днем року свідчить звичай співати щедрівки, рудименти яких збереглися до середини ХХ ст. Однак у зв'язку з календарними реформами і західноєвропейськими впливами щедрували як правило на початку «сучасного» нового року, який припадав на 1 січня, тобто на Василя. Однозначно, що щедрування є

залишками архаїчних гімнів, які виконувала молодь на початку року, благословляючи тим самим достаток роду, здоров'я господаря і господині, знаковим персонажем українських щедрівок виступає ластівка:

Щедрик щедрик, щедрівочка
прилетіла ластівочка.
Стала собі щебетати
господаря викликати

Можливо також, що свято Явдохи стосується також місячних фаз, оскільки на 1 березня могло припадати новолуння перед весняним рівноденням. У зв'язку з цим гіпотетичним видається твердження, що свято Явдохи є досить архаїчним, оскільки пов'язане з культом місяця, (до відкриття прецесії), тому може сягати епохи ранньої бронзи.

На Явдохи починають виконувати веснянки (обрядові гімни закликання тепла), які ніби коментують усі фази розгортання весни – приліт птахів, пробудження тварин від зимового сну, танення снігу, ріст молодих пагонів тощо. Етнографічні дані свідчать, що веснянки співали протягом усієї весни – до Зелених свят, тобто до початку астрономічного літа. Виконавцями веснянок були переважно діти (передвісники «весни» життя), які ходили від двору до двору, прославляючи прихід весни, співали пісні із закличними рефренами і носили із собою вирізаних з дерева ластівок або випечених з тіста «жайворонків» (пташок землероба). Існує думка, що виконання веснянок дітьми зумовлене явищем деміфологізації, коли здійснення обряду стало формальністю. Інакше кажучи, діти лише наслідували поведінку дорослих (на кшталт гри в «жмурки»), зберігши тим самим лише зовнішні атрибути сакральних обрядів дорослих. Елементи прадавніх вірувань ще фіксувалися на початку ХХ ст. коли молодь і дорослі піднімалися на природні підвищення, ставали на воротах або вилазили на дерева й, обернувшись на схід сонця, закликали весну. З Явдохи починалися також магичні весняні ігри – «веселки» і «гаївки», виконання яких мало прискорити прихід тепла.

Мал. 4. Стилізоване зображення змій [3]. Рушник, вишивка, Середня Наддніпрянина.

Реакцією на обрядове закликання весни (озвучення життя) є повернення з вірію перших птахів – шпаків і жайворонків, що відбувалося орієнтовно на свято *Сорок Святих* (22 березня / 8 березня ст. ст.). У цьому контексті цікавим є семантика обрядового «гукання», яке асоціюється з примітивними піснями північних скотарів, де головним вважається принцип «що бачу, про те і співаю». «Гукання» весни не є абстрактною дією і трактується так само, як гукання конкретної особи, що має звернути її увагу, тобто вона має

відгукнутися [4, с. 31-37]. Очевидно, що ключовим фактором ефективності «гукання» є його гучність, тому виконавці обряду намагалися піднятися на високий пагорб, звідси відбувалося ритуальне перегукування між різними «кутками» або сусідніми населеними пунктами. Відповідні дії нагадують обряди гірських народів, які передавали важливу інформацію за допомогою мови звуків трембіти, дзвону або пострілів з рушниці.

Іноді «гукання» підсилювалося ритуальним «підсвічуванням» і «зігріванням» замерзлої упродовж зими землі, що пояснює семантику обрядових багать⁸. Оскільки на Сорок Святих може ще випасти «сорок лопат снігу», зазначені вище дії є своєрідним запобіжником від короткочасного повернення зими. Обрядове «гукання» і паління ритуальних вогнів мали наблизити прихід весни, зробити цей процес остаточним і невідворотним. Додатковим засобом, який мав прискорити довгоочікуваний приліт птахів, є виготовлення їхніх моделей з тіста – «живої» глини Бога, одухотвореної матерії, яка підтримує життя і є продуктом літа. Традиційним передвісником весни є спів вівсянки, що «перекладається» на обрядову мову людини: «Кидай сани, бери віз та й поїхали по рогіз» (рудимент тотемізму).

Далі буде.

⁸ Пор.: п-сл. *bag* – «горіти, тліти»; але *бо́гад* – «посад, посаг, місце для молодих» (на весіллі), що коментує ідею запліднення і народження. Гіпотетичним є також зіставлення з номінативом «Бог» - д-інд. *bhāgaḥ* - «податель, владика», а також: укр. *бог* – «шлунок, рубець», *богун* – «тс.», гр. *φαγην* – «їсти, пожирати», алб. *bagëti* – «велика рогата худоба» (українці як посаг давали дівчині велику рогату худобу. Пор. з приказкою: «Щастя має роги, а біда має ноги».